

Я. В. НЕДІЛЬКО

ТИПОВІ ОЗНАКИ ОСОБИ КІБЕРЗЛОЧИНЦЯ (КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто питання, що виникають під час розслідування кіберзлочинів, а саме встановлення особи кіберзлочинця. Зазначено, що кіберзлочинець володіє спеціальними знаннями та навичками з використання інформаційних технологій, що і ускладнює його пошуки з боку органу досудового розслідування.

Показано етапи становлення вчення про особу злочинця в юридичній науці. Проаналізовано різні наукові підходи до тлумачення поняття «особа злочинець» вченими криміналістами. Запропоновано криміналістичне визначення особи кіберзлочинця, під яким слід розуміти систему загальних, психологічних та спеціальних ознак (даних) такої особи, що сприяють її ефективному пошуку та викриттю. Наведено розмежування між «професійною (злочинною) звичкою» та «почерком» особи кіберзлочинця. Пропонується створення окремої електронної бази осіб кіберзлочинців.

Ключові слова: особа злочинця, особа кіберзлочинця, типові ознаки особи кіберзлочинця, інформаційні технології, «почерк» кіберзлочинця.

Nedilko Yaroslav. Typical signs of a cybercriminal's personality (forensic aspect)

The article is devoted to problematic issues that arise during the investigation of cybercrime, namely, establishing the identity of the cybercriminal. It is indicated that the person who committed cybercrime has special knowledge and skills in the use of Information Technologies, which complicates his search by the pre-trial investigation body.

The article presents the stages of formation of the doctrine of the identity of the offender in legal science. An analysis of various scientific approaches to the interpretation of the concept of "criminal person" by criminologists. The general features of the person of the criminal from the criminological point of view are specified. It is noted that during the pre-trial investigation, psychological knowledge about the identity of the offender should be used.

A forensic definition of the identity of a cybercriminal is proposed, which should be understood as a system of general, psychological and special features (data) of such a person that contribute to its effective search and exposure. Common features of a cybercriminal's personality include: nationality, age, education, and profession.

© НЕДІЛЬКО Ярослав Валентинович – аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; ORCID: 0000-0003-1483-3479; e-mail: nedilkoyaroslav@gmail.com

To psychological: temperament, character, interests and inclinations, motives and style of behavior, certain mental deviations. Special features include «professional habits» and «handwriting» of a cybercriminal. A distinction is made between the «professional habit» and the «handwriting» of a cybercriminal. Separating the «professional (criminal) habit» from the «handwriting» of a cybercriminal, it is noted that «handwriting» is a characteristic action that a person consciously commits, realizing that this distinguishes himself among others. These include: choosing a nickname, choosing a specific photo (avatar), style of writing messages and more.

Key words: the person of the criminal, the person of the cybercriminal, typical features of the person of the cybercriminal, information technologies, «handwriting» of the cybercriminal.

Суттєву роль у структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів), відіграють типові ознаки про особу злочинця.

Володіння необхідною криміналістичною інформацією щодо суб'єкта кіберзлочину дає змогу органу досудового розслідування одержати характеризуючі дані стосовно ймовірного злочинця, з'ясувати мотиви вчинення ним кримінального правопорушення, встановити залишені сліди, визначити коло осіб, серед яких слід вести його пошуки, обрати ефективну тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

У криміналістичному аспекті особа сучасного кіберзлочинця має певну індивідуальну специфіку, що обумовлюється наявністю у таких осіб спеціальних знань та навичок з використання інформаційних технологій для досягнення злочинного наміру.

За певними ознаками, які властиві багатьом із них, можна виявляти цю категорію злочинців.

За статистичними даними Генеральної прокуратури України [1], за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 361 – 363¹ КК України, у 2018 році було обліковано 2301 кримінальне правопорушення, з яких осіб, що їх вчинили, виявлено лише 136. У 2019 році обліковано 2204 кримінальних правопорушень – виявлено 103 особи.

Це свідчить про те, що працівники правоохоронних органів недостатньою мірою володіють криміналістичною інформацією щодо суб'єктів, які вчиняють ці кримінальні правопорушення, а це не сприяє ефективному проведенню досудового

розслідування у кримінальних провадженнях та встановленню винних осіб.

Вивченню особи злочинця та особи кіберзлочинця в криміналістиці приділяли увагу такі науковці, як Р.М. Ахмедшин, Н.М. Ахтирська, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, В.Б. Вехов, Г. Гросс, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, Л.П. Паламарчук, М.В. Салтевський, О.А. Самойленко, Д.Б. Сергеева, В.Ю. Шепітько та ін.

Особа злочинця досліджується різними науками. Кримінологія вивчає особу злочинця з точки зору профілактики злочинів у майбутньому; кримінальне право — з боку кваліфікації кримінальних правопорушень; кримінальний процес — для встановлення віку особи та проведення відповідних процесуальних дій; психологічна наука, у свою чергу, вивчає поведінку людини. Криміналістична наука вивчає особу злочинця з точки зору розкриття злочинів.

Як зауважує М.Т. Ведерніков, з криміналістичної точки зору, всебічне та ретельне вивчення особи злочинця є однією з передумов успішного вирішення завдань, які стоять перед органом досудового розслідування [2, с. 36].

Варто зазначити, що вчення про особу злочинця пройшло певні історичні періоди становлення:

— період становлення вчення про особу злочинця (1900-1930 рр.). Інтерес до особи злочинця був неоднозначний. Деякі вчені не бачили необхідності вивчення особи злочинця, оскільки вважали, що всі причини злочинності мають соціально-економічне підґрунтя, які з часом зникнуть. Інші вчені вбачали необхідність вивчення особи злочинця, однак не в криміналістичному значенні;

— період ігнорування вчення про особу злочинця (1930-1960 рр.). У зв'язку із сильним ідеологічним тиском у Радянському Союзі та пануванням позиції, що вся злочинність із часом зникне, дослідження стосовно особи злочинця в криміналістичному значенні не проводилися;

— період детального вивчення особи злочинця з боку криміналістики (1960 р. — наш час) [3, с. 51-57]. Засновником вчення про особу злочинця, з боку криміналістики, вважають австрійського вченого Ганса Гросса, який у своїх працях досліджував

«знання людей» та стверджував, що важливою умовою «точної» діяльності слідчого є ґрунтовне знання людини як головного матеріалу слідства [4, с. 44]. На прикладі злочинців-циган науковець здійснив аналіз їх характерних властивостей: вміння шпигувати, відсутнє прагнення до влади, відсутність відчуття сорому, лінь, любов до життя тощо [4, с. 460-466]. Дослідження Ганса Гросса були покладені в основу вивчення особи злочинця.

Одним із перших на дисертаційному рівні особу злочинця у криміналістичному значенні дослідив М.Т. Ведерніков (праця «Исследование личности преступника в процессе расследования», 1965) [5].

Слід зауважити, що у криміналістичній літературі існують різні підходи до тлумачення поняття «особа злочинця».

О.Н. Колесніченко стверджував, що особа злочинця — це комплекс характерних ознак, властивостей, зв'язків і відносин особи, а також моральний і духовний світ, які у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину [6, с. 38].

Іншої думки дотримується М.В. Салтевський: криміналістична характеристика особи злочинця повинна давати опис людини як соціально-біологічної системи, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розслідування злочинів. До таких властивостей належать: фізичні, біологічні й соціальні. Криміналістична характеристика, на його думку, — це такий опис рис зовнішності й внутрішніх властивостей людини, що дозволяє уявити обличчя людини, її портрет як соціально-біологічної істоти [7, с. 422].

На думку Р.Л. Ахмедшина, криміналістичну характеристику особи злочинця слід розглядати в якості структурного елемента криміналістичної характеристики злочину та визначати її як систему даних (ознак) про особу, що сприяє пошуку та викриттю злочинця. Науковець про елементів особи злочинця відносить:

1) фізичні характеристики особи злочинця.

2) психологічні характеристики особи злочинця:

— рівень цінностей (те, що цікавить особу) — тип мислення; як особа оцінює та ставиться до об'єктів;

– рівень відносин (те, чим керується особа для досягнення своїх бажань) – розумові установки особи та опосередковані характеристики: вік, стать тощо;

– рівень домагань (те, як реалізує особа своє бажання) – спосіб досягнення свого злочинного задуму (вибір знаряддя та засобів) [3, с. 82; 117].

Крім того, вчений пропонує використовувати здобутки психологічної науки в криміналістичному дослідженні особи злочинця [3, с. 71]. На нашу думку, це є доречним, оскільки для органу досудового розслідування важливе розуміння психологічної характеристики особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Як слушно зазначають П.Д. Біленчук, Д.П. Біленчук та О.І. Котляревський, потрібно вивчати «професійні» звички злочинців, які проявляються переважно в певних способах і прийомах вчинення злочинів, у характерному «почерку» злочинця, які залишаються на місці вчинення злочинів, адже результати кожної злочинної діяльності містять сліди людини, яка їх залишила. Саме виявлення на місці скоєння злочину речових доказів дозволяє визначити деякі особисті соціально-психологічні ознаки злочинця, його досвід, професію, соціальні знання, стать, вік, особливості взаємодії з потерпілим [8, с. 367].

Що стосується загальних криміналістичних ознак особи злочинця, то в науковій літературі традиційно виокремлюють:

1) особисті ознаки людського організму: антропологічні (расова належність); етнічні (етнічне походження); загальнофізичні (стать, вік, зріст, будова тіла, фізичний стан); біологічні (виділення людини); функціональні (хода, міміка, жестикуляція, побутові звички, мова, голос); психофізичні (психологічний портрет, що включає темперамент, характер, інтереси та схильності, здібності, психічні аномалії, стиль поведінки тощо); професійні (професія та рід занять); особливі ознаки та прикмети;

2) побіжні ознаки (віддалені від тіла людини): постійні (одяг, взуття, головний убір тощо); тимчасові; особливі ознаки; помітні прикмети;

3) соціальні ознаки: сімейний стан; освіта, професія, рід занять; соціальне та матеріальне становище; наявність судимості (зв'язки з кримінальним середовищем) [9, с. 170-171].

Постає питання, який комплекс значущих криміналістичних ознак, що вказують на суб'єкта вчинення кіберзлочину, може бути виділений. На думку О.А. Самойленко, злочинці, які вчиняють кримінальні правопорушення у кіберпросторі, володіють сукупністю таких ознак:

1) здатність використовувати технології анонімізації доступу до ресурсів мережі Інтернет (проксі-серверів (комплексів програм), віртуальних приватних мереж, інших засобів анонімайзерів);

2) мобільність злочинця (індивідуальна професійна, соціальна або географічна);

3) психологічна характеристика (ознаками) злочинця, що впливає на формування й реалізацію злочинної мети;

4) роль у складі організованої злочинної групи [10, с. 115].

Аналіз різних криміналістичних точок зору дає змогу виокремити ознаки, які характеризують особу кіберзлочинця. До таких ознак доцільно відносити:

1) загальні (етнічне походження, вік, освіта, професія);

2) психологічні (темперамент, характер, інтереси та схильності, мотиви та стиль поведінки, певні психічні відхилення);

3) спеціальні («професійні звички» та «почерк» кіберзлочинця).

Розглянемо детальніше кожну з них. Загальні ознаки особи кіберзлочинця є початковим орієнтиром для органу досудового розслідування. Так, освіта та професія кіберзлочинця дають змогу зрозуміти слідчому якими спеціальними знаннями може володіти особа. Етнічне походження та вік мають здебільшого процесуальне значення, однак є допоміжними ознаками, оскільки можна визначити коло осіб і висунути версії стосовно мотиву вчинення кіберзлочину.

Психологічні ознаки особи кіберзлочинця допоможуть слідчому при проведенні певних процесуальних дій. Знання темпераменту, характеру, інтересів та схильностей дають змогу встановити психологічний контакт між слідчим та кіберзлочинцем під час допиту. Розуміючи мотив та стиль поведінки, можна висунути версії стосовно мети вчинення кримінального правопорушення та прогнозувати наступні дії особи. Певні психічні відхилення дають можливість зрозуміти поведінку особи у соціумі, оскільки дають оцінку тим чи іншим діям кіберзлочинця.

Спеціальні ознаки притаманні конкретній особі і допомагають слідчому в ідентифікації даної особи за її діями та залишеними слідами. Одним із таких ідентифікаторів є звичка. Звичка — певний спосіб дії, життя, манера поведінки або висловлювання, схильність до чогось, що стали звичними, постійними для кого-небудь [11, с. 352]. Під «професійною звичкою» особи кіберзлочинця слід розуміти певний спосіб дії, життя, манери поведінки, висловлювання тощо, який сформувався в особи під час його професійної діяльності та дістає відображення у формі залишених слідів.

Прикладом «професійної звички» особи кіберзлочинця може бути: використання певної марки техніки (Apple, Acer, Asus тощо), якою особа звикла користуватися; використання конкретної операційної системи (Linux, Windows та інші); використання програм, якими особа користувалася протягом тривалого часу і віддає перевагу саме їм (браузери: Google Chrome, Mozilla Firefox, Safari, TOR тощо; використання програм: Python, JavaScript, C# та ін.), користування конкретними пошуковими сервісами (Google, Bing, Yahoo та ін.) тощо.

Так, злочинець під псевдонімом «Dread Pirate Roberts» (Росс Вільям Ульбріхт) використовував браузер TOR (технологію анонімізації доступу до ресурсів мережі Інтернет), аби приховати свої незаконні дії від правоохоронців [12].

На нашу думку, певну інформацію про «професійні звички» особи кіберзлочинця слідчому також можна отримати з аналізу його файлів за допомогою сервісів VirusTotal або Hybrid Analysis, які допоможуть встановити тип файлу, мову програмування, місце, час та дату створення чи зміни тощо.

Видокремлюючи професійну звичку від «почерку» кіберзлочинця, слід зауважити, що «почерк» — це характерна дія, яку особа свідомо вчиняє, розуміючи, що цим вона виокремлює себе серед інших. Сюди можна віднести: вибір псевдоніма, вибір конкретної фотографії (аватарки), стиль написання повідомлень тощо.

Слід зауважити, що вибір псевдоніма чи аватарки свідчить про певні вподобання певних осіб.

Так, шотландський хакер Гаррі Маккіннон обрав псевдонімом «Solo» (з англійської — самотійно), даючи зрозуміти, що він працює один [13].

Інший хакер Андріано Ламо використовував псевдонім «Homeless hacker» (бездомний хакер), оскільки використовував комп'ютери загального користування, через що знайти його було досить складно [14].

Що стосується вибору фотокартки (аватарки), то емблема відомої хакерської організації «Анонімус» (костюм із знаком питання замість голови) символізує анонімність та вказує на відсутність чітко вираженого лідера [15].

На нашу думку, слідчому буде допомагати виокремлення всіх наявних ознак особи, яка вчинила кіберзлочин, в окрему електронну базу осіб, що вчинили кіберзлочини. До електронної бази слід відносити такі відомості: етнічне походження, вік, освіта, професія, встановлені психологічні ознаки, а також «професійні (злочинні) звички» та «почерк кіберзлочинця». Електронна база буде слугувати ідентифікатором для слідчого, а також допоможе зрозуміти, які сліди залишає кіберзлочинець і його мотиви.

Отже, у криміналістичній характеристиці кіберзлочинців під особою сучасного кіберзлочинця слід розуміти систему загальних, психологічних та спеціальних ознак (даних) такої особи, що сприяють її ефективному пошуку та викриттю.

З'ясування під час досудового розслідування важливих криміналістичних даних про особу кіберзлочинця є одним з основних факторів у розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинців).

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>. 2. Ведерников Н.Т. Избранные труды. Томск, 2014. Т. 2. 236 с. 3. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика личности преступника. Томск, 2005. 210 с. 4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва, 2002. 1088 с. 5. Ведерников Н.Т. Изучение личности преступника в процессе расследования: автореф. дисс. канд. юрид. наук. Москва, 1965. 14 с. 6. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. Киев: Выща шк. 1988, 405 с. 7. Салтевский М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с. 8. Криміналістика: підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України. Київ, 1998. 416 с. 9. Бессонов А.А. Частная теория криминалистической характеристики преступлений: дис. докт. юрид. наук: 12.00.12. Элиста, 2017. 456 с. 10. Самойленко О.А. Основы методики расследования злочи-

нів, вчинених у кіберпросторі: монографія. Одеса, 2020. 372 с. **11.** Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2001. 1440 с. **12.** Dread Pirates Roberts. URL: <https://www.coindesk.com/people/dread-pirate-roberts>. **13.** Никнеймы хакеров. URL: <https://statusname.ru/articles/nik/nikneymy-khakerov/>. **14.** 15 самых знаменитых хакеров мира. URL: <https://ru.ihodl.com/lifestyle/2015-02-19/15-samykh-znamenitykh-khakerov-mira/>. **15.** «Анонимус». URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%81>.

References

1. Generalna prokuratura Ukraini. Statistichna informaciya. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>. **2.** Vedernikov N.T. Izbrannye trudy. Tomsk, 2014. T. 2. 236 s. **3.** Ahmedshin R. L. Kriminalisticheskaya karakteristika lichnosti prestupnika. Tomsk, 2005. 210 s. **4.** Gross G. Rukovodstvo dlya sudebnyh sledovatelej kak sistema kriminalistiki. Novoe izd., perepech. s izd. 1908 g. Moskva, 2002. 1088 s. **5.** Vedernikov N.T. Izuchenie lichnosti prestupnika v processe rassledovaniya : avtoref. diss. kand. yurid. nauk. Moskva, 1965. 14 s. **6.** Sovetskaya kriminalistika. Metodika rassledovaniya otdelnyh vidov prestuplenij. Kiev: Vyshashk., 1988. 405 s. **7.** Saltevskej M.V. Kriminalistika (u suchasnomu vkladu) : pidruchnik. Kiyiv : Kondor, 2008. 588 s. **8.** Kriminalistika: pidruch. Dlya sluhachiv, ad'yunktiv, vikladachiv vuziv sistemi MVS Ukraini. Kiyiv, 1998. 416 s. **9.** Bessonov A.A. Chastnaya teoriya kriminalisticheskoy karakteristki prestuplenij : dis. dok. yurid. nauk : 12.00.12. Elista, 2017. 456 s. **10.** Samojlenko O.A. Osnovi metodiki rozsliduvannya zlochiv, vchinenih u kiberprostori : monografiya. Odessa, 2020. 372 s. **11.** Velikij tлумачnij slovník suchasnoyi ukrajinskoyi movi / uklad. i glav. red. V.T. Busel. Kiyiv; Irpin, 2001. 1440 s. **12.** Dread Pirates Roberts. URL: <https://www.coindesk.com/people/dread-pirate-roberts>. **13.** Niknejmy hakerov. URL: <https://statusname.ru/articles/nik/nikneymy-khakerov/>. **14.** 15 samyh znamenityh hakerov mira. URL: <https://ru.ihodl.com/lifestyle/2015-02-19/15-samykh-znamenitykh-khakerov-mira/>. **15.** «Anonimus». URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%81>.

Nedilko Yaroslav. Typical signs of a cybercriminal's personality (forensic aspect)

The article is devoted to problematic issues that arise during the investigation of cybercrime, namely, establishing the identity of the cybercriminal. It is indicated that the person who committed cybercrime has special knowledge and skills in the use of Information Technologies, which complicates his search by the pre-trial investigation body. Statistical indicators that characterize the faces of cybercriminals in Ukraine also emphasize the complexity of identifying criminals of this category. The ability to identify and investigate typical signs of a cybercriminal's personality that are identified at the pre-trial stage of the investigation will help the investigator effectively and quickly identify these individuals.

The article presents the stages of formation of the doctrine of the criminal's identity in legal Science: the period of formation of the doctrine of the identity of the criminal (1900-1930); the period of ignoring the doctrine of the identity of the criminal (1930-1960); period of detailed study of the identity of the offender by criminology (1960 – our time).

The analysis of various scientific approaches to the interpretation of the concept of «criminal personality» by forensic scientists is carried out. These general features of the criminal's personality from a forensic point of view, which should include: 1) personal characteristics of the human body; 2) fleeting signs (distant from the human body); 3) social characteristics. It is noted that during the pre-trial investigation, psychological knowledge about the identity of the criminal should be used.

A forensic definition of the identity of a cybercriminal is proposed, which should be understood as a system of general, psychological and special features (data) of such a person that contribute to its effective search and exposure. Common features of a cybercriminal's personality include: nationality, age, education, and profession. To psychological: temperament, character, interests and inclinations, motives and style of behavior, certain mental deviations. Special features include «professional habits» and «handwriting» of a cybercriminal. The distinction between «professional habit» and «handwriting» of a cybercriminal person is given. A distinction is made between the «professional habit» and the «handwriting» of a cybercriminal. Separating the «professional (criminal) habit» from the «handwriting» of a cybercriminal, it is noted that «handwriting» is a characteristic action that a person consciously commits, realizing that this distinguishes himself among others. These include: choosing a nickname, choosing a specific photo (avatar), style of writing messages and more.

It is emphasized that when choosing a nickname or avatar, you can say about the preferences of these people.

It is noted that some information about the «professional (criminal) habits» of a cybercriminal, the investigator, can also be obtained from the analysis of his files using VirusTotal or Hybrid Analysis, which will help determine the file type, programming language, location, time and date of creation or change and other equally important information about the identity of the cybercriminal.

Also, due to the specifics of committing crimes of this category, it is proposed to create a separate electronic database of persons who have committed crimes using information technologies (cybercrime). The electronic database should include the following information: nationality, age, education, profession, established psychological characteristics, as well as «professional habits» and «cybercrime handwriting». The electronic database will serve as an identifier for the investigator, and will also help to understand what traces the cybercriminal leaves and his motives.

As a conclusion, during the pre-trial investigation, important forensic data on the identity of a cybercriminal is one of the main factors in the investigation of criminal offenses committed using information technology (cybercrime).

Key words: the person of the criminal, the person of the cybercriminal, typical features of the person of the cybercriminal, information technologies, «handwriting» of the cybercriminal.